

Het Afrikaans: van Triomf naar Verliesfontein

Non Peer-reviewed author version

RENDERS, Luc (2006) Het Afrikaans: van Triomf naar Verliesfontein. In: Congres over de toekomst van het Afrikaans georganiseerd door de Provincie Antwerpen..

Handle: <http://hdl.handle.net/1942/1667>

Luc Renders

Universiteit Hasselt

Het Afrikaans: van Triomf naar Verliesfontein

“I think of the piece that my mother wrote. How easily and naturally the story shifts from politics to language. And is this not where the heart lies? It has been stated openly that Afrikaans is the price that Afrikaners will have to pay for Apartheid. Was it not a debate on Robben Island: What do we do with the language of the *boere*?” (Antjie Krog, *Country of my Skull*, p. 99).

Toen Jan van Riebeeck in 1652 voor de Oostindische Compagnie aan de Kaap De Goede Hoop een verversingspost stichtte, bouwde hij tegelijkertijd op het Afrikaanse vasteland een bruggehoofd voor het Nederlands. Toch begon bijna gelijktijdig een ontwikkelingsproces dat zou leiden tot het ontstaan van het Afrikaans. Het Afrikaans heeft zich geleidelijk uit het 17e-eeuwse Nederlands ontwikkeld om reeds in de loop van de 18e eeuw zijn karakteristieke vorm te krijgen. Het bleef echter uitsluitend een gesproken taal totdat het door de inspanningen van de voortrekkers van de Eerste en Tweede Taalbeweging in het laatste kwart van de 19e en het eerste van de 20e eeuw erin slaagde om het juk van het Engels en het Nederlands af te schudden. Met de instelling in 1925 van het Afrikaans, naast het Engels en het Nederlands, als officiële landstaal van Zuid-Afrika was de strijd om erkenning zo goed als beslecht.

De stichting van het 'Genootskap van Regte Afrikaanders' in 1875 betekent een eerste doelbewuste poging om het gebruik van het Afrikaans als geschreven taal te propageren. Immers alleen in het Afrikaans kan uitdrukking gegeven worden aan het op Afrikaanse bodem ontstane besef van identiteit en volksbewustzijn. Het Afrikaans is de taal van de "Afrikaanders met Afrikaanse harte" zoals in het manifest van de Eerste Taalbeweging wordt gesteld. In het werk van de voormannen van deze beweging, nl. C.P. Hoogenhout, S.J. du Toit en J.L. Cachet, staat de cultuurstrijd voorop. Propaganda en didactiek primeren. De draad van de Eerste Taalbeweging wordt na de Boerenoorlog (1899-1902) door de Tweede Afrikaanse Taalbeweging weer opgenomen en op nationale basis doorgetrokken. Deze volgehouden inzet heeft geleid tot de volledige ontbolstering van het Afrikaans.

Het Afrikaans heeft als cultuurtaal een erg kort verleden. Maar in die beperkte tijd heeft het mede als gevolg van sociale en politieke ontwikkelingen en van het feit dat de Afrikaner erin slaagde een dominerende positie in Zuid-Afrika te verwerven een rijk cultureel erfgoed

opgebouwd. Waar er in het begin van de eeuw nog heel wat stemmen waren die de culturele draagkracht van het Afrikaans in twijfel trekken, staan nu de verworvenheden ervan buiten kijf.

Het Afrikaans is een volwaardig communicatie-instrument op alle maatschappelijke terreinen. De kombuis- en boerentaal van weleer is nu ook de taal van de kansel, de aula, het laboratorium, het sportstadium, de klas, de computer, de stad, het parlement, de rechtbank, het bankwezen, de industrie en zelfs de township. Kranten en tijdschriften, radio en TV gebruiken het Afrikaans als medium. Afrikaanse zangers zijn erg populair en ook het Afrikaans cabaret oogst ruim succes. Het Afrikaans is de moedertaal van meer dan 6.000.000 Zuidafrikaners, blank en niet-blank. De volheid van het leven wordt in het Afrikaans verwoord.

Een cultuurtaal maakt zich vooral waar door haar literaire verwezenlijkingen; "... maar ons hele strewe om deur ons taal voort te bestaan, kan geregverdig word alleen deur die rykdom van onvervangbare waardes wat ons in dié taal voortbring." stelt N.P. Van Wyk Louw. Juist op dit vlak scheert het Afrikaans hoge toppen. Na een aarzelende start heeft de Afrikaanse literatuur een merkwaardige groei gekend en zowel op poëzie- als op prozagebied een benijdenswaardig niveau bereikt.

De ontplooiing van het Afrikaans werd onderschraagd door een uitgebreid netwerk van cultuurorganisaties. De 'Suid-Afrikaanse Akademie vir Taal, Lettere en Kuns', opgericht in 1909, speelde op het domein van de cultuurpolitiek een sleutelrol. Eerst beijverde de Akademie zich voor de standaardisering en uitbouw van het Afrikaans, daarna voor de promotie en verdere ondersteuning ervan. Doordat echter de politieke macht bij de blanke lag en de Afrikaner zijn taal als een exclusief bezit beschouwde, werd de rol en het aandeel van de anderskleurige Afrikaanssprekende bijna volledig geïgnoreerd. Als tweederangsburger werd hem zijn rechtmatige plaats binnen de Afrikaanse taalgemeenschap decennialang ontnomen. Tijdens de laatste jaren is daar schoorvoetend verandering in gekomen. Deze exclusiviteitsaanspraken op het Afrikaans hebben onvermijdelijk tot gevolg gehad dat de gecanoniseerde cultuurprodukten hoofdzakelijk van blanke makelij zijn en dat de standaardtaal op blanke leest geschoeid is.

Juist deze bijzondere culturele verworvenheden worden als argument aangehaald om de status van het Afrikaans als officiële landstaal, ook na het politieke democratiseringsproces, te bestendigen. Deze discussie kan echter niet losgekoppeld worden van het feit dat de Afrikaner sinds 1948 de landspolitiek bepaald heeft en grotendeels verantwoordelijk is voor de institutionalisering van de apartheid. De Afrikaanse cultuurorganisaties en kerken hebben zich

steeds als vanzelfsprekend binnen dit raamwerk bewogen. Daardoor is het Afrikaans, in de woorden van Breyten Breytenbach, ook tot het Apartaans, de taal van de apartheid, geworden. De niet-blanke Afrikaanssprekende is nooit als volmondig taalgenoot aanvaard. Uitzonderingen als A. Small en S.V. Petersen bevestigen slechts deze regel. Dat bleek heel duidelijk bij de inhuldiging van het Afrikaanse Taalmonument in Paarl in 1975 naar aanleiding van de eeuwfeestviering van het ontstaan van het Afrikaans. Het aandeel van de bruine sprekers in de totstandkoming, ontwikkeling en uitbouw van het Afrikaans werd toen haast volledig geïgnoreerd.

In het nieuwe Zuid-Afrika zijn de machtsverhoudingen totaal verschoven wat voor de Afrikaanssprekende en zeker de Afrikaner verregaande implicaties heeft. Volgens de nieuwe grondwet is het Afrikaans nu een van 11 officiële talen (Afrikaans, Engels, Ndebele, Pedi, Sotho, Swazi, Tsonga, Tswana, Venda, Xhosa, Zulu). De grondwet stelt dat de burger het recht heeft zicht tot de rechtbank te wenden als zijn taal miskend wordt. In het parlement kan enige taal gesproken worden. Verder maakt de grondwet voorziening ervoor dat de bestaande taalrechten en het statuut van de talen niet aangetast wordt, dus dat Afrikaans en Engels effectief hun officiële taal status kunnen behouden. Ook de provincieraden kunnen met een tweederde meerderheid een van de 11 officiële talen tot amptelijke taal in de provincie maken. In het handvest van fundamentele rechten wordt verder bepaald dat iedereen het recht heeft de taal van zijn of haar keuze te gebruiken en aan culturele activiteiten deel te nemen die hij/zij verkiest.

Het Afrikaans dat tijdens het bewind van de Nasionale Party de taal van de regering, de administratie, de politie en het leger was, kreeg daardoor het etiket van taal van de verdrukker opgeplakt. De aanleiding tot de Soweto-opstand van 1976 was trouwens de invoering van het verplichte gebruik van het Afrikaans in een aantal schoolvakken. Het Afrikaans is haar geprivilegieerde positie kwijtgespeeld. Het is duidelijk dat het ANC aan het Afrikaans geen voorkeursbehandeling geeft. De facto wordt het Afrikaans op een aantal domeinen van het maatschappelijke leven teruggedrongen. Het lijkt er sterk op dat het Engels voor alle praktische doeleinden tot de lingua franca van Zuid-Afrika aan het worden is.

De verminderde rol van het Afrikaans is ook in het onderwijs voelbaar. Op de scholen is er minder aandacht voor het Afrikaans en ook de departementen Afrikaans aan de universiteiten hebben hun studentengetallen drastisch zien slinken. Jonge krachten worden er haast niet meer aangenomen zodat de departementen meer en meer op instellingen voor ouden

van dagen beginnen te lijken. Bovendien zijn een heel aantal van de vroeger eentalige Afrikaanse scholen nu tot parallelmedium en dubbelmedium scholen geworden. Er zijn geen uitsluitend Afrikaanstalige universiteiten meer. Het heftige taaldebat dat sinds midden vorig jaar aan de Universiteit van Stellenbosch woedt over het toenemende gebruik van het Engels in de colleges, is geworteld in de vrees dat het Afrikaans in de nabije toekomst zelfs geen universiteitstaal meer zal zijn. Omdat de Afrikaanstalige universiteiten zo in de verdrinking komen, werd enkele jaren geleden de oprichting van een nieuwe uitsluitend Afrikaanstalige universiteit, de Universiteit van Kannaland voorgesteld. Ondertussen is deze idee goed en wel begraven.

De achteruitgang van het Afrikaans wordt door sommige bruine en blanke dichters met lede ogen bekeken. In 'Die koms van die monster o.a. genaamd Raka' betreurt Lina Spies het dat het Afrikaans nu door het zwarte ondier Raka, een verwijzing naar het gelijknamige gedicht van N.P. van Wyk Louw, bezoedeld en besmeurd is. Daarenboven lijkt niemand nog bereid om voor het Afrikaans in de bres te treden: "Is jy nog hier, is jy by/om rug aan rug,/vir Afrikaans te stry?" vraagt Floris A. Brown zich desperaat af in het gedicht 'Afrikaans'. Tegen de achterstelling van het Afrikaans is echter weinig te beginnen. Een postzegel ondersteboven plakken, zoals in het gedicht 'Rassis!' van Carl Boplaas, lijkt een eerder futiele daad van protest tegen de alomtegenwoordigheid van het Engels.

Daarbij komt nog dat de Afrikaanssprekenden zelf schuld hebben aan de teloorgang van hun taal. Zij willen "Afrikaans lekker loslit praat", wat er in de praktijk op neerkomt dat zij hun Afrikaans doorspekken met Engelse woorden. Het is Lina Spies een doorn in het oog. Het Afrikaans heeft zich misschien wel bevrijd van het stigma van taal van de onderdrukker maar maakt nu een knieval voor het Engels: "Die taal is glo bevry,/hoe is dit dan/dat Kanaän al hoe meer/'n slawehuis se aanskyn kry?" Het is voor haar een teken van de ondergang van heel Zuid-Afrika: "Haar land het weggesink/in die diepte van die see." In tegenstelling tot Lina Spies is de zuiverheid van het Afrikaans voor Antjie Krog geen strijdpunt. Ze schroomt er zich niet voor om in haar poëzie Engelse woorden te gebruiken. Voor haar primeert zeggingskracht op taalpurisme. Een pluspunt is bovendien dat door deze verbastering het Afrikaans terzelfder tijd zijn aura van exclusiviteit verliest. Het is niet langer het alleenbezit van de Afrikaner maar de taal van alle Afrikaanssprekenden, hoe ze er ook al mee omgaan. Sommige Afrikaanse schrijvers, zoals Deon Opperman en Reza de Wet schrijven ook in het Engels. Antjie Krog publiceerde haar *Country of my Skull* en de opvolger ervan *A Change of Tongue* eerst in het

Engels en pas na enige tijd in Afrikaanse vertaling. Ook de monumentale volksgeschiedenis *The Afrikaners* van Herman Gilliomee kwam eerst in het Engels uit en pas daarna in Afrikaanse versie.

Zeker op het gesproken Afrikaans oefent het Engels een grote invloed uit. Het taalgebruik van jonge mensen wordt gekenmerkt door inclusiviteit. Afrikaans en Engels worden voortdurend gemengd. De sporen van een dergelijk soepele omgang met het Afrikaans zijn ook in de literatuur terug te vinden. Toen Jackie Nagtegaal haar jeugdboek *Daar's vis in die punch* publiceerde, leidde dat tot een hoogoploeiende discussie. Het boek is geschreven in een mengeling van Afrikaans en Engels. In een interview zegt de schrijfster over haar taalkeuze het volgende: "Afrikaans is moers mooi, die mooiste taal. Ek is 'n Afrikaanse nooi en ek wil nie Engelse boeke skryf nie omdat ek meer *real* voel in Afrikaans ...maar ek't gedink ek sal meer jong mense oortuig om 'n boek te lees as dit *at least* klink soos hulle praat ... Ek meen, dikwels as ek Afrikaans lees, kry ek hierdie *uncomfortable*, formele handboek-gevoel. ... Ek dink nie daar behoort *manifestos* te wees oor hoe 'n mens Afrikaans red of *destroy* nie. Baie van die taalstryders wil vasklou aan reëls wat sê so mag jy maar Afrikaans praat, en so mag jy dit skryf. Ek's nie *into* daai vasklou nie, want vir my is dit *pretty obvious* dat sulke *prescriptions* eerder die taal sal laat vrek as ek met my Engelse woorde ... Ons is nie stoere Afrikaners op *white guilt trips* nie, want *somehow* kleef daar 'n soort konserwatisme aan mense wat vreeslike korrekte en suiwer Afrikaans praat."

De meeste critici, waaronder niet enkel de harde kern van taalpuristen, spraken in dikwijls erg emotionele bewoordingen hun bezorgdheid uit over zoveel taalslordigheid. De schrijver George Weideman formuleerde de volgende erg geladen commentaar: "Een van die waardes wat 'n mens van jongs af toegang tot die lewe gee, is taal. In *Daar's vis in die punch* word net so onwetenskaplik en onverantwoordelik met taal omgegaan as in die TV-reeks *Manakwalanders*. Indien 'n werk 'n spieël van die werklikheid wil wees, moet die spieël self nie 'n kermisspieël word nie. Eben Venter het gelyk wanneer hy dié houding as blote luiheid beskryf; ook Hennie Aucamp en Lina Spies het dit reg wanneer hulle dit koppel aan taalverraad."

Andere schrijvers laten zich aan het taaldebat weinig of niets gelegen. Ze stellen zich defaitistisch op. In het gedicht 'vergifnis' van Marius Crous wordt in naam van de Afrikaner om vergeving gevraagd en in dezelfde adem uitgedrukt dat het Afrikaans en de

Afrikaanssprekende ten dode opgeschreven zijn:

vergewe ons wat nie geweet het nie wou weet.

wat nooit vrae gevra het.

nooit geweier het.

nooit opgestaan het.

nooit uitgereik het.

troos julle daaraan:

op hierdie kontinent

pas nóg ons nóg ons taal

behoorlik in

sterf ons uit –

'n prehistoriese dier.

Het gevolg van de verschillende standpunten die ingenomen worden, is een gepolariseerd taaldebat, een nieuwe taalstrijd. Sommigen, zoals Herman Gilliomee praten van een burgeroorlog, die zich vrijwel uitsluitend in Afrikanerkringen afspeelt. Aan de ene kant staan zij die geloven in een vrije taalmarkt. Zij menen dat het Afrikaans geen politieke bescherming moet genieten en dat het lot van de taal van de markt afhangt. Als er geen sprekers meer zijn dan verdwijnt het Afrikaans. Hier wordt onmiddellijk aan toegevoegd dat het Afrikaans lijkt te gedijen. De literatuur floreert, er is de Afrikaanse pers en de Afrikaanse kunstfeesten zoals het *Klein-Karoo Nasionale Kunstefees* van Oudtshoorn, het *Woordfees* op Stellenbosch en het *Aardklop Nasionale Kunstefees* op Potchefstroom, die steeds meer succes kennen.

Hiertegenover staan anderen die aandringen op structurele bescherming voor het Afrikaans. Ze wijzen erop dat geen kleine taal kan overleven als het geen bruikbaarheidswaarde heeft in de openbare sfeer. Dit betekent dat ervoor moet worden gezorgd dat het Afrikaans als onderwijstaal niet door een grotere taal opgeslokt wordt en dat van regeringskant bepaalde openbare functies aan de taal toegewezen blijven. Het spreekt voor zich dat het vooral de laatste groep is die van zich laat horen en allerlei acties voert. Zo schrijft de historicus Herman Gilliomee: “In ’n belangrike mate hang die toekoms van Afrikaans van die uitslag van die burgeroorlog in eie geledere af. So lank daar Afrikaanse mense is wat dit verkondig dat Afrikaans (anders as ander klein tale in ander wêrelddele) op die vrye mark met Engels kan meeding, of vir lief moet neem om net private funksies te verrig, sal die Regering

en groot sakeondernemings voortgaan om die doel van Engels as *lingua franca* na te streef, al weet ons dat die groot meerderheid Suid-Afrikaners geen erg aan so'n beleid het nie. Dit is werklik net die wit en swart elite in ons samelewing wat hulle dit veroorloof om speletjies te speel met die toekoms van die land se nie-dominante tale, waaronder ook Afrikaans is, en die ontwikkeling en lewenskans van die mense wat hulle praat.”

Een aantal nuwe organisasies die die belangen van het Afrikaans verdedigen is ondertussen opgestaan. Die eerste was die Stigting vir Afrikaans nu omgedoopt tot die Stigting vir Bemagtiging deur Afrikaans. Met die naamsverandering wil die Stigting die accent verskuif van handhaving na bemagtiging en daardoor voor die swart en bruin Afrikaanssprekendes een aantrekkelijker organisasie word. Hulle het immers geen belang by die handhaving van het Afrikaans in die oue trant. Die missie van die SBA is die volgende: “Ons bevorder Afrikaanssprekendes se uitdrukkingvermoë, lewensvaardighede en selfverwesening deur Afrikaans.” Die SBA het al een aantal jare diverse initiatiewe ter bevordering van Afrikaans opgezet waaronder een suksesvolle geletterdheidsprogram.

Twee ander groeperings bejweren hulle vir het Afrikaans. Er is PRAAG onder leiding van Dan Roodt opgerig in 2000 en er is die Groep 63. Dan Roodt wiens romans tydens die apartheid nog verboden was, bepleit een federaal taalbeleid. Hij verzet sich tegen die huidige dwang van die regering na een monopolie van het Engels. Hij verheerlijkt die bonte menging van culturen in Zuid-Afrika want juist die bonte menging vertegenwoordigt die Zuid-Afrikaan. In Zuid-Afrika verstaat een kleine 20 miljoen mensen het Afrikaans, indien het Afrikaans aftakelt, verliest een groot deel van die bevolking haar identiteit. Roodt beoogt geen terugkeer na het oude nationalisme maar hij vindt dat Afrikaans eerder een viering moet beteken van een verschil, een anders zijn. Toch roepen zijn verzuchtingen een oude nationalistische droom op. Tijdens een toespraak op die viering van die vijfde verjaardag van die oprigting van PRAAG zei hij die volgende: "Eendag sal ons weer ongehinderd in die land kan Afrikaans praat en skryf en beoefen. Ons sal nie meer hoef te buig voor die Xhosas of die Indiërs of die Afro-Saksers of wie hulle ook al is nie. Pretoria sal weer Pretoria wees en die Kaap sal weer Hollands wees. Al gaan dit op die oomblik swaar met ons en ons taal en ons volk, weet ons dat dit vorentoe net beter kan gaan, op voorwaarde dat ons nie sal ophou om te agitatie nie". Die onbehouwen manier waarop Roodt uithaalt na iedereen, ook Afrikaanse skrywers, die hulle standpunte niet genegen is of delen, maakt hem eerder tot een curiosum dan iemand die met overwogen argumenten op het debat weegt.

De groep 63 werd in 1999 opgericht en bestaat uit 63 Afrikaanstalige intellectuelen, waaronder Dan Roodt en Breyten Breytenbach, van rechtse tot linkse signatuur die zijn samengekomen om het Afrikaans levend te houden. Ze beschrijven zichzelf als een democratische cultuur-politieke beweging die zich inzet voor de zaak van minderheden en in het bijzonder voor de Afrikaanse gemeenschap. Ze stuurden een open brief aan president Mbeki omdat diens ‘African Renaissance’ beleid meer en meer lijkt te resulteren in een zwart nationalistisch beleid waarin de positie van de Afrikaners en van andere minderheden steeds meer in de verdrukking komt. Ze veroordelen het amptelijke beleid dat de rechten van de minderheden onvoldoende beschermt en bepleiten:

- het recht op het voortbestaan van de minderheden en talen. De overheid heeft de plicht deze te bevorderen en te ondersteunen. In dit verband zijn ze voorstanders van een drietaligheid op regionale basis, wat een werkbaarder model behoort te zijn dan het huidige;
- het recht op moedertaalonderwijs op alle vlakken en op cultuuroverdracht;
- de erkenning van minderheden als bouwstenen van het democratische proces en het scheppen van mechanismen om minderheden meer inspraak in het regeringsbeleid te geven.

Het apartheidsverleden van het Afrikaans maakt de zaak er natuurlijk niet eenvoudiger op omdat al vlug de groeperingen die voor het Afrikaans opkomen ervan verdacht worden een conservatief agenda te hebben, namelijk het behoud en de verschansing van de bevoorrechte positie die de Afrikaner in het verleden had. Het imago van blanke belangenverdediging kunnen ze moeilijk van zich afschudden; ze dragen hun verleden met zich mee. Jason Lloyd verwoordt zijn argwaan in verband met de agenda van de neoconservatieve elite die Stellenbosch Afrikaans wil houden als volgt: “Dit blyk hulle is te besig om die Universiteit van Stellenbosch Afrikaans en hoofsaaklik wit te hou om enige belang by die opheffing van inheemse tale te kweek. Dit wil voorkom daar is net een doel voor hulle oë: om Stellenbosch as ‘n “Empire” wat nog vele elemente van die Broederbond en van die ou Suid-Afrika bevat, te behou”.

Vandaar ook dat heel wat Afrikaanssprekenden een taalstandpunt innemen dat lijnrecht staat tegenover dat van de taalactivisten. De populaire rockzangeres Karen Zoid neemt geen blad voor de mond: “Ek voel sterk oor die taalstryd in die sin dat ek niks daarmee te doen wil hê nie”. De dramaturge Saartjie Botha is niet minder uitgesproken: “As die taal se eie

momentum dit nie kan dra nie, is daar nie sin dat die taal voortbestaan nie.” De prozaschryver M.C. Botha drukt zich nog cassanter uit: “Die nimmereindigende gesanik dat Afrikaans se status as taal besig is om in te kalwe op alle terreine van die Afrikaner se lewe, is niks anders nie as die stuiptrekkings van apartheid se dood. Die noodlot het dit maar so beskik dat apartheid en Afrikaans geslagte lank slaapmaats was. Met dieselfde geesdrif en oorgawe waarmee ons dompasse uitgereik, tuislande geskep en God aanbid het, het ons Afrikaans van die wieg tot aan die graf bevorder, en waarskynlik ’n skoot in die Hiernamaals probeer inkry. Nou sterf apartheid maar almal wil hê Afrikaans moet bly voortleef. Te lekker, so asof apartheid Afrikaans niks skuld nie. Al wat die Afrikaner oor het om te verloor, is die Taal. Nou. Hoe gouer hoe beter. Soos dinge uitgewerk het, het Afrikaans as landstaal niks anders as ’n albatros om die Afrikaner se nek geword nie. Hoekom is hy gedoem om dit nie te kan afwerp en uiteindelik - na minder as ’n eeu - hom te verbeel hy is weer vry nie?” De bruine academicus Hein Willemsse neemt een gelijkaardig standpunt in: “Die aandrang op die priviligering van Afrikaans openbaar ’n selfbeheptheid wat gewoon nie ander mense in die land in ag neem nie. Want die kruisvaarders word geslaan met ’n blindheid wat weier om verby taal en groep te kyk. Inisiatiewe rondom Afrikaanse protes en soortgelyke aksies het in hul dieptestruktuur weinig te doen met die res van Suid-Afrika. Die aksies verval in beperkte en beperkende gesprekke oor Afrikaners tussen Afrikaners (en Afrikaanssprekendes).”

Het is dan ook niet verwonderlijk dat heel wat bruine Afrikaanssprekenden zich aan het debat over de positie van het Afrikaans weinig of niets gelegen laten. Op het derde Swart Afrikaanse Skrywerssimposium dat in oktober vorig jaar aan de Universiteit van Wes-Kaapland werd gehouden, stelden een aantal bruine schrijvers nadrukkelijk dat het taalbeleid van de Universiteit van Stellenbosch hen niet aanbelangde: ze zagen zichzelf niet als een betrokken partij. Het duidt er nogmaals op hoe groot de breuklijnen zijn die door de Afrikaanssprekende gemeenschap lopen. Dat de een aantal bruine schrijvers zich manifesteren als ‘swart Afrikaanse skrywers’ wijst ondubbelzinnig op hun politieke sentimenten. Dat zij zich ook cultureel niet in het blanke kamp bevinden, heeft alles te maken met het apartheidbeleid dat hen tot tweederangsburgers verklaarde. De dichteres Diana Ferrus omschrijft haar standpunt als volgt: “Nooit mag daar weer vir my vertel word hoe om te dink nie. Die huidige debat oor Afrikaans is ongelukkig nie my debat nie, nie my stryd nie ... Dit sal nog ’n lank tyd neem voordat wit, bruin en swart saam sal baklei vir hierdie taal. Ons kan gesamentlike projekte doen in die taal, maar dit sal lank neem voordat ons uit een mond sal

praat”.

Er heerst onder de bruine gemeenschap nog steeds het gevoel dat zij tweederangs Afrikaanssprekenden zijn. Ze worden door de blanke Afrikaanssprekenden nog altijd niet als volwaardig aanzien. Ronelda Kamfer verwoordt haar ambivalente gevoelens over haar Kaapse moedertaal in het gedicht ‘Kuns en culture’ als volgt:

Dis weird hoekom ek skaam is vir ’n taal wat ek praat
 Dis even nog meer weird dat ek en my vriende
 Nooit na die “kultuur”-events toe genooi word nie

Daar is ’n groot panic attack aan die gang oor ’n taal
 Maar hulle sal nooit ons hulp vra nie

Die geraas gaan nie oor ’n taal nie
 Dit gaan oor bang mense wat vasklou
 Soos ’n baba aan ’n bottle
 Almal moet groot word

Ek het respect vir die taal wat ek praat
 Ek like dit net beter as ek dit kan flex
 En tune om by my wêreld in te pas

Het Afrikaans dat de bruine gemeenschap aan de Kaap praat, het zogenaamde Kaaps, verschilt bovendien sterk van het standaard Afrikaans. Het is tot een merker van groepsidentiteit geworden. Een aantal bruine schrijvers bevestigen juist hun band met hun gemeenschap, die vroeger te zwart was om wit te zijn en nu te wit om zwart te zijn, door hun gebruik van het Kaaps Afrikaans. Voor Peter Snyders is het Kaaps de taal van een 'Volk sonner taal' en bevestigt het de precare positie die de bruine gemeenschap in Zuid-Afrika inneemt. De moedertaal waarnaar hij in zijn gedicht verwijst is het Afrikaans:

Sonner identity
 het ek g'n taal,
 soe, ek maak 'n woord hier

en ek liën 'n woord daar.

Die moedertaal se basterkind
 issie unofficial taal
 van my streek
 wat my steeds
 as volklose mens
 grondwetlik bepaal.

Het gebruik van de Kaapse variant van het Afrikaans is niet onomstreden. Zo kreeg Adam Small in de apartheidsdagen scherpe kritiek voor zijn in het Kaaps geschreven gedichten. Peter Snyders pareert in 'Ek is siëker Die Bruinmense' deze kritiek als volgt:

Die swart geleerdes –
 (dis nou die Kleurling
 in die blacks-, coloureds- en Indians-ding)
 sê
 as dji in Kaaps skryf
 stereotype dji die Kleurlinggroep
 wat, volgens hulle, nie bestaan nie
 oekie die Kaaps wat ons praat nie.

En as ek oor myself skryf
 vir wie stereotype ek dan?

Een aantal kleurlingschrijvers zoals Peter Snyders, Loit Sôls, Magmoed Martin, Marius Titus en Hein Coetzee gebruiken doorgaans het Kaaps of een variant ervan. Zo drukt Loit Sôls, een onvervalste straatmuzikant en –dichter, in het gedicht 'Goema' zijn trots uit over de eigenzinnige townshiptaal, het Goema, van de Westkaap.

Er is absoluut geen eensgezindheid in de rangen van de Afrikaanssprekenden. Het vurige debat over de toekomst van het Afrikaans wijst op de emotionaliteit die aan deze materie kleeft. Het gaat uiteindelijk over veel meer dan de taal zelf: het is een discussie over het verleden, het heden en de toekomst en over de overlevingskansen van taalgemeenschappen en culturen. In deze polemiek heeft het Afrikaans weinig of geen natuurlijke bondgenoten. De inheemse zwarte talen zijn geen vragende partij voor de verschansing van hun taalrechten en

de uitbreiding van de actieradius van deze talen. De zwarte gemeenschappen gaan uit van de noodzaak om voor de meeste openbare functies op het Engels over te schakelen. Of het Afrikaans zal overleven zal afhangen van de bereidheid van de gebruikers van het Afrikaans, in al zijn varianten, om de taal te blijven praten en schrijven. Of een derde taalbeweging de vermeende teloorgang van het Afrikaans kan stoppen is een open vraag. De taalactivisten zullen ongetwijfeld hun strijd verder zetten. Veel, zo niet alles, zal afhangen van een verruiming van het debat. Als de aandacht slechts op de positie van het Afrikaans toegespitst blijft, zoals nu het geval is, dan lijkt een positieve wending uitgesloten. “Ons vra dat Afrikaans spesiale behandeling moet geniet, dat Afrikaanssprekendes meer hulpbronne en geleentede as ander tale kry, dat openbare infrastruktuur en fondse tot voordeel van Afrikaans aangewend word, maar nie vir ander tale nie. Hoe haalbaar is dit op die lang duur?” vraagt Gerrit Brand zich af. Hij voegt hieraan toe: “Afrikaans is ’n onlosmaaklike deel van hierdie land en hierdie kontinent. Daarom kan Afrikaans nie sonder die ander tale floreer nie en is dit in alle Suid-Afrikaners se belang dat Afrikaans – as deel van ons land se taalskat – behoue bly en floreer. Wie Afrikaans wil bevorder, moet ook met anderstaliges saamwerk om meertaligheid te bevorder. En wie die beste belange van Suid-Afrika verstaan en op die hart dra, sal deel wees van wat ons dalk durf die “Derde Taalbeweging” te noem – ’n beweging vir veeltaligheid wat gedra word deur meer as net Afrikaanssprekendes en wat streef na ’n samelewing waarin *meer tale* deur *meer mense* vir meer funksies in *meer domeine* gebruik word.”

Binnen een dergelijke context kan het Afrikaans een andere invulling en uitstraling krijgen, en daardoor een nieuwe toekomst tegemoet gaan. Verliesfontein hoeft niet het eindpunt van de weg te zijn. Door zichzelf te repositioneren kan het Afrikaans een nieuw élan krijgen zoals Antjie Krog in *A Change of Tongue* aangeeft: "Here the language resounds that gave her soul its existence: scarred and contaminated by so much shame and humiliation at having lost its compassion, at ruling without mercy. But in its effort to find a new rhythm in a new land, the language, as in the years of its origin, has become vulnerable and fragile on the tongues of its speakers ... One of many mouths, many tongues. Accepted as, part of, sharing in."

Of Vlaanderen zich direct met de toekomst van het Afrikaans moet bemoeien, lijkt me erg twijfelachtig. De positie van het Afrikaans in Zuid-Afrika is een zuivere Zuid-Afrikaanse aangelegenheid, die op Zuid-Afrikaanse bodem beslecht moet worden. Elke vorm van ondersteuning van het Afrikaans kan erg gemakkelijk als een vorm van ongewenste intimiteit

of inmenging gebrandmerkt worden. Terughoudendheid lijkt me de boodschap. Dit betekent echter niet dat er niets kan worden gedaan. Vlaanderen kan programma's initiëren of begeleiden die de kennis van de moerdertaal en meertaligheid in Zuid-Afrika te bevorderen. Dat betekent op de eerste plaats het bevorderen van het gebruik van de verschillende inheemse zwarte talen en van het Afrikaans. En op de tweede plaats kan Vlaanderen initiatieven ondernemen of ondersteunen die een meertalige competentie mogelijk maken. Dergelijke projecten komen alle taalgroepen ten goede, ook de Afrikaanssprekende. Door hun inclusiviteit houden ze grote voordelen in voor de hele Zuid-Afrikaanse samenleving.

In Vlaanderen zelf hoeft men ook niet bij de pakken te blijven zitten. Er mag gerust wat meer aandacht voor Zuid-Afrika en de Zuid-Afrikaanse cultuur zijn. Her en der zijn er initiatieven maar een structurele aanpak lijkt te ontbreken. En waar het erg delicaat is om in Zuid-Afrika op te komen voor de belangen van het Afrikaans, geldt deze restrictie niet voor Vlaanderen. Waar de Taalunie zich er niet voor schroomt om voor de belangen van het Nederlands in Zuid-Afrika op te komen, zou Vlaanderen een gelijkaardige inspanning voor het Afrikaans kunnen doen. Het Afrikaans, zowel de taalkunde als de letterkunde, zou aan de Vlaamse universiteiten, bijvoorbeeld als een keuzevak, in het studiegebied Nederlands moeten worden aangeboden. Het Afrikaans is ten slotte een taal die zich uit het Nederlands ontwikkeld heeft, en die met een kleine moeite door de Vlaming kan begrepen, gelezen en gesproken worden. Als cursussen Afrikaans aan de Vlaamse universiteiten aangeboden werden, bestond er steeds van de kant van de studenten een grote belangstelling voor. Maar tot nu toe hadden deze cursussen geen officiële status. De aanbidding ervan hing af van de welwillendheid van de universiteit en van de bereidheid van een docent om lesuren ter beschikking te stellen. Bovendien kunnen dergelijke cursussen niet zonder een behoorlijke omkadering en een degelijke infrastructuur: boeken moeten worden aangekocht, studenten die een thesis willen schrijven moeten begeleid worden enz. Het is niet voldoende om een docent voor enkele maanden uit Zuid-Afrika te laten overkomen. Zonder een permanente omkadering moet men elk jaar het wiel opnieuw uitvinden. Ook voor andere kleinschaliger projecten zou er ruimte moeten bestaan en middelen beschikbaar gesteld worden. Transparantie is daarbij een noodzakelijke vereiste.

Kennisname van de cultuurgeschiedenis en –produkten van Zuid-Afrika en van de Afrikaanssprekende biedt de Vlaming de gelegenheid zijn blik op de wereld te verruimen en zijn ervaringshorizon uit te breiden. Zoals het Nederlands intrinsiek deel uitmaakt van het

verleden van het Afrikaans, zo behoort ook een verwante taal onze belangstelling te wekken. De Afrikaanse voedingsbodem en het gehalte van de Zuid-Afrikaanse en Afrikaanse cultuur en literatuur staan borg voor een bijzonder verrijkende ervaring.

Projecten in Zuid-Afrika en in Vlaanderen kosten natuurlijk geld. Maar als Vlaanderen iets voor Zuid-Afrika en het Afrikaans wil doen dan moet een eerder onbetrokken houding omgebogen worden tot een sterk en permanent engagement en een structurele aanpak, dit zowel in Zuid-Afrika als in Vlaanderen.